

ÇALIŞMA DÜŞÜNCESİ

John W. Budd (2016), Ayrıntı Yayınları, Çev. Fuat Man
384 sayfa, ISBN: 9786053141198

Çalışma, geçmişten bugüne bireysel ve toplumsal yaşam içinde merkezi bir konuma sahip olmuştur. Başlangıçta -ve uzun süre- doğadaki diğer canlıların hayatta kalmak için sürdürdüğü eylemlerden farksız olan toplayıcılık ve avcılık gibi insan eylemleri bir süre sonra farklılaşmış, doğa ile kurduğu ilişki değişmiş ve çalışma tarihimiz bambaşka bir yöne evrilmiştir. Neden çalışırız? Yaşamlarımızda çalışma gerçekten merkezi bir konumda mıdır? İnsan eylemleri içinde neleri çalışma olarak değerlendiririz? Pek çok çalışma sıralıyorsak neyi değerli neyi değersiz olarak niteleriz? Çalışmaya ilişkin burada sıralanan ve daha da arttırılabilecek soruları nasıl yanıtlayabiliriz? Bu soruları yanıtlamak için çalışmaya dair bir düşünme biçiminin geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

Özgün adıyla *The Thought of Work*, çalışmaya dair bütünlüklü bir bakış sunma amacıyla John W. Budd tarafından kaleme alınmıştır. Minnesota Üniversitesi İnsan Kaynakları ve Emek Çalışmaları Merkezi öğretim üyesi olan yazar, kitabın önsözünde kamusal alanda çalışmaya gereken önemin verilmemesinden ve akademiye disiplinlerin kendi bakış açılarının ötesini görmezden gelen tutumlarından duyduğu hayal kırıklıkları ile bu araştırmaya başladığından söz etmektedir. Gündelik hayat içinde derinlemesine düşünmeye gerek duyulmaksızın doğal kabul edilen çalışmanın, *gelir getirici bir işe sahip olma* bağlamında dar anlamı içinde değerlendirildiğinde, geçmişten günümüze içeriği itibarıyla sahip olduğu anlam zenginliğinin gözden kaçırılma ihtimali söz konusudur. Kitapta çalışma toplumun tarihinden, kültüründen, üretim ve yönetim biçiminden bağımsız değil, onlarla birlikte değerlendirilmiş ve farklı disiplinlerin perspektifleri, onlara getirilen eleştirilerle bir düşünme biçimi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Budd, basite indirgenemeyecek kadar önemli bir insan eylemi olduğunu vurguladığı çalışmanın zengin içeriğini ortaya koyarak çalışmayı yeniden düşünmek gerektiğini ifade etmektedir. Çalışmayı düşünmek için yazar, farklı disiplinlerin bakış açılarını bir araya getirmek ve çalışmayı nasıl kavramlaştırdıklarını sınıflandırmak suretiyle çok disiplinli geniş bir perspektiften konuyu tartışmaya açmaktadır. Bu amaçla kitabı oluşturan on

bölümde iktisat, davranış bilimleri, hukuk, ekonomi politik, insan kaynakları, tarih, antropoloji, sosyoloji alanından akademik çalışmalar ile edebi, felsefi ve dini metinleri içeren yaklaşık sekiz yüz farklı kaynaktan yararlanılmıştır. Kullanılan kaynakların çeşitliliği çalışmanın ne olduğuna dair sorunun ne denli çok yanıtının olduğunu da okuyucuya işaret etmektedir.

Günümüz endüstri toplumlarında aşına olunan ücretli istihdam anlamındaki dar tanım ile tüm insan eylemlerini içeren geniş tanım arasında çalışma, yazarca “ekonomik ve sembolik değeri olan ve sadece zevk için üstlenilmeyen fiziksel ve zihinsel çaba içeren amaçlı insan aktivitesi olarak tanımlanmıştır” (Budd, 2016: 15-16). Yazar açısından çalışmanın ne olduğunu tanımlama çabası, çalışmanın sınırlarını çizmekten ziyade, önemini düşünmeye teşvik etmek açısından gerekli görünmektedir. Bu bağlamda yazar neyin çalışma olduğuna ilişkin tartışmalarda sınırların net olarak çizilemediğini belirterek, muğlaklığı kabul etmekte ancak yine de bir çerçeve içinde kalmaya çalışmaktadır.

Çerçevenin içindeki on kavramlaştırmanın ilki, birinci bölümü de oluşturan, *bir lanet olarak çalışmadır*. Temelini Yunan ve Roma uygarlıklarından, Hıristiyanlıktan alan bu görüşe göre çalışma, insanların yeryüzünde yaşamlarını sürdürmeleri için gerekli zahmeti, yükü ifade eder. Yazar bu bölümde Sisifos’a verilen kayayı dik tepeye çıkarma cezasından başlayarak bir ceza uygulaması olarak zorunlu çalışmanın günümüze gelene kadar farklı toplumlardan örneklerini aktarıyor.¹ Başkalarının ihtiyaçları için çalışanların, özgür insan olamayacaklarına dair Antik Yunan’a ait yargı, çalışmayı esaretle de özdeşleştiren bir kavrayışı sunmaktadır. Devam eden bölüm özgürlük bağlamında tartışmayı başka bir boyuta taşıyacaktır ancak burada günümüz Batı düşüncesinin temellerini de yansıtan biçimiyle, çalışma daha çok teolojik göndermelerle, tanrısal yönüyle işlenmiştir.

“Özgürlük Olarak Çalışma” başlıklı ikinci bölümde yazar çalışmayı *doğadan özgürleşmek* ve *diğer insanların baskısından özgürleşmek* bağlamında açıklamaktadır. Doğa koşullarına karşı ürettikleri ile doğanın zorluklarından kurtulabilen insan için çalışma, doğadan özgürleşmeyi, yaratıcılığı ifade etmektedir. Bu perspektif insanın doğa ile kurduğu sömürücü ilişki açısından

1 Tanrısal bir lanet, ceza anlamıyla uzun bir geçmişe sahip çalışma, özellikle Protestan ahlakında kendini gösteren “Tanrıya hizmet olarak çalışma” biçiminde ikinci bir anlama daha sahiptir. Kitabın onuncu bölümünde hizmet olarak çalışma ayrıntılı biçimde tartışılmaktadır ancak özellikle birinci bölümde yazar, bu ikinci anlama rağmen ilk anlamın daha güçlü olduğunu vurgulamaktadır.

çevreci ve feminist yaklaşımca eleştirilmektedir.² Öte yandan ikinci özgürleşme alanı insanlar arasındadır: John Locke'a atıfla, mülkiyetin kaynağı olarak emek/çalışma, insanı toplumsal yaşamda diğerlerine bağımlılıktan kurtaran, özgürleştiren bir eylemdir. Bölüm, liberal doktrinin çalışmayı piyasada eşit taraflar arasındaki sözleşmeyle gerçekleşen özgür bir eylem olarak değerlendirmesine, taraflar arasındaki güç eşitsizliği ve işi yürütenlerce işin denetiminin yitilmesi açısından getirilen itirazlarla devam etmekte ve özgürlük olarak çalışmaya eleştirel bir perspektif sunmaktadır.³

Marx'ın *işçinin hayatta kalmak için kapitaliste sattığı meta olarak emek gücünü* tanımlaması ile başlayan üçüncü bölüm, Marksist perspektifin klasik öğretinin çalışmayı/emeği meta olarak gören bakış açısına yönelik eleştirileri üzerinden oluşturulmuştur. Geçmiş dört bin yıllık antik uygarlıklara dayanan ücretli istihdamın ilk kez kapitalizm ile başat ekonomik eylem biçimine dönüştüğünü belirten yazar, metalaşmış emeği düşünmenin iki farklı biçimini Richard Biernacki'nin araştırmasındaki Britanya ve Almanya örnekleri üzerinden sunmaktadır. Buna göre, 19. yüzyılda Almanya'da çalışma *emeğin çabası* olarak, İngiltere'de ise *cisimleştirilmiş emek* olarak değerlendirilmekteydi. Dokumacılık sektöründe Almanya'da parça başına ücret, işçinin bir hareketi kaç kez tekrarlandığına göre hesaplanırken, İngiltere'de üretilen kumaşın uzunluğu hesaplamada temel alınıyordu (Budd, 2016: 108-109). Bu örnekten de görüleceği üzere, çalışma bir meta olarak değerlendirildiğinde de tek bir kavrayış söz konusu değildir. Bir meta olarak görülmeyen çalışma ise hane içinde çoğunlukla kadınlarca yürütülen çalışmadır ve klasik iktisada feminist perspektiften hane içi emeğin değersizleştirilmesi sebebiyle eleştiri gelmektedir.

Dördüncü bölüm, bireyin metalaşmış emeği olarak çalışmaya karşı, çalışmayı bireylerin bir toplumun üyesi olmakla edindiği haklar çerçevesinde değerlendirmektedir. *Mesleki vatandaşlık olarak çalışma*, insan hakları çerçevesinde çalışmanın standartlarının yükseltilmesi, iyileştirilmesi

2 Çalışmanın ne olduğuna ilişkin tüm tartışmalar içinde feminist yaklaşım, çalışmanın cinsiyetsiz değil, kadın ve erkek için farklı biçimlerde kavramlaştırıldığını iddia etmektedir. Özellikle insanın doğa ile kurduğu ilişkide ataerkinin doğayı, kadını, yerli halkları sömürmesinde kendine meşru zeminler bulma çabası üzerine tartışmalar dikkat çekicidir.

3 *Bağımsızlık, Çalışma ve Vatandaşlık* başlıklı alt bölümde, ABDli işverenlerce işçinin özgürlüğünü sınırlandırmak, siyasi davranışlarını denetlemek maksadıyla bir ceza olarak işten çıkarmaya değinilmektedir (Budd, 2016: 86-91). Çalışma bireysel ve toplumsal yaşamda öyle merkezi bir konuma sahiptir ki, *zorla çalıştırma* gibi günümüzde *çalıştırmama* da bir denetleme, cezalandırma aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

bağlamında bir anlam taşımaktadır ve bu kavramlaştırmanın temelinde işçiyi piyasada bir üretim aracı, çalışmayı bir meta olarak görmeye karşı çıkış yer alır. ILO'nun kuruluş sürecinde de çalışmaya dair benzer bir kavrayıştan söz edilebilir. Yazar bu bölümde endüstri devrimi ardından vahşi çalışma koşullarına 19. yüzyıldan itibaren verilen tepkileri, meta olarak çalışmayı kapitalizm içinden eleştiren görüşleri ve sorunun çözümü açısından endüstriyel demokrasi, çalışan katılımı gibi kavramlarla endüstri ilişkileri disiplini merkeze alarak kavramlaştırmayı sürdürmüştür.

Çalışma bir ıstırap olarak görülüyorsa, neden bu sancılı eyleme devam ediliyor? Beşinci bölüm, anaakım iktisadın bakış açısıyla hayatın idame ettirilebilmesi için katlanılması gereken bir faaliyet olarak çalışmayı ele alıyor. Anaakım iktisadın emek arzını, fayda maksimizasyonu çerçevesinde değerlendirmesi ile başlayan tartışma, *ıstırap olarak çalışmanın* temellerinde yine lanetli çalışmanın (Bölüm 1) varlığını işaret ederek sürdürülüyor yazarca.⁴ Bölümde ayrıca Marksist, feminist, davranışçı ve kurumsal iktisat, sosyoloji, psikoloji, endüstri ilişkileri gibi perspektiflerin farklı veçheleri ile anaakım iktisadın çalışmayı analiz etme biçimine getirdiği eleştirilere yer verilmiştir.

Takip eden bölümde yazar çalışmanın kişisel tatmin boyutunun önemini analiz ederken psikoloji ve insan kaynakları yönetimi disiplini literatüründen yararlanarak tartışmayı açmaktadır. *Kişisel tatmin olarak çalışmanın* analizi için bölümde örgüt içinde çalışanların motivasyonu, teşvik sistemleri, işveren ile işçinin çıkarlarının birleştirilmesi gibi konular alanın temel kuramları ve yine farklı görüşlerin eleştirileri metin içinde yer bulmuştur. Yedinci bölümde *sosyal bir ilişki olarak çalışma* kavramlaştırılmış, bir önceki bölümde vurgulanan kişisel boyutun yerini sosyal boyut almıştır. Aylaklığa ya da tembelliğe değil de çalışmaya övgü yapılan günümüz toplumlarında insanlar işe yaramaz görünmemek için kendilerini çalışmak zorunda hissedebilmektedirler. Bu da çalışmanın sosyal yapıca şekillenen boyutunu sergilemektedir.

Kitabın sekizinci kavramlaştırması olan *başkalarına bakım olarak çalışma* daha çok kadınlarca yürütülen ve değeri hak ettiği ölçüde verilmeyen faaliyetlere odaklanmaktadır. Budd, bundan önceki bölümlerde sıralanan çalışmaya dair kavramların ataerkil düşünce ile temellenmiş olabileceklerini de hatırlatarak, çoğunlukla kadın işi olarak nitelenen bakım işlerine verilen ve/veya verilmeyen değeri incelemektedir. Toplumsal cinsiyet bağlamında çalışmanın değerinin değişmesi, işgücü piyasasında ayrımcılığı işaret etmektedir. Yazar, ırk ve etnisite temelli ayrımcılığı da dahil ederek işgücü

4 İngilizcesi “*Work as Disutility*” olan bölümde *disutility* sözcüğünün hem *faydasız* hem de *ıstırap* anlamı birlikte yer almıştır.

piyasasında çalışmanın karşılığında verilen ücretin kadın, Çinli ya da Afrika kökenli olmakla değişmesini biyolojik değil yedinci bölümde de tartışılan sosyal normların sonuçları biçiminde değerlendirmektedir.

Dokuzuncu kavramlaştırma, *kimlik olarak çalışma*, çalışmanın toplum içinde bireyleri konumlandıran niteliğine ilişkindir. Ağırlıklı olarak psikoloji ve sosyoloji literatüründen yararlanılan ilk alt bölümlerde, kültürden kültüre farklı derecelerde gözlenen endüstri toplumları için evrensel bir nitelik taşıyan iş odaklı sosyal yaşamda, çalışma-kimlik ilişkisi analiz edilmektedir. Ardından kimlik tartışmalarına Marx ve Weber'in sınıf analizleri, Hegel'in çalışmayı insan olma durumu üzerinden değerlendirmesi, postmodern düşünce içinde çalışma ile bunun Foucaultcu yorumları ve daha fazlası dahil edilerek devam edilmektedir.

Budd, *hizmet olarak çalışmanın* kavramlaştırılmasında pek çok çeşitten söz etmektedir: vatana hizmet, dünya refahına hizmet, insanlığa hizmet, tanrıya hizmet, topluma hizmet, aileye hizmet... Gönüllülük ya da zorunluluk esasıyla yürütülebilen hizmet olarak çalışma, Batı bireyciliğinin yükselişi öncesi daha yaygınken günümüzde birey merkezli çalışma anlayışının sorgulanmasına zemin sunmaktadır. Bu son bölümle birlikte on farklı kavramlaştırmanın çalışmanın ne anlama geldiğinin cevabını vermek yerine tarihsel ve disiplinler arası farklılıkları içeren pek çok anlama gelebildiğini okuyucuya gösteriyor yazar. Akademide çalışma ile ilgili araştırmaların azalmaması, çalışmanın görünmez olmaması gerektiğini belirterek sonuç bölümünde Thomas Carlyle'dan alıntı ile “emek, hayattır” diyor Budd (2016: 356).

Çalışmayı düşünmeye, önemini vurgulamaya yönelik bir çabanın sonucunda ortaya çıkan kitap, yalnızca araştırmalarının merkezinde çalışma olan akademisyenlere değil konuya ilgi duyan, merak eden yeni okuyucuya – çalışmaya dair yanıtları arayacağı yerleri işaret etmesi bakımından- hitap edebilecek niteliktedir. Konuya ilişkin kavramlaştırmaların sınıflandırılma biçimi ve metinde yer alan referanslar düşünüldüğünde çalışmanın hangi boyutuna, hangi tartışmalar ve perspektiflerden bakılabileceğine ilişkin de kitap okuyucuya rehberlik edecektir.

Yrd. Doç. Dr. Elif Tuğba Doğan
Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi